

УДК 347.94

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.1.52>**Р. В. Бойчук**

здобувачка

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОЗНАКИ ПИСЬМОВИХ ДОКАЗІВ У ДОКТРИНІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Письмові докази дозволяють суду встановити наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Розуміння їх ознак має вирішальне значення для забезпечення їх належності, допустимості, достовірності та достатності.

У цій статті акцентується, що законодавче співвідношення між доказами та засобами доказування термінологічно визначено не дуже вдало: обставини справи (факти) «встановлюються» на підставі доказів і фактичні дані «встановлюються» на підставі, наприклад, письмових доказів. Набагато краще було б взяти в останньому випадку термін «містяться», що з очевидністю показувало б співвідношення між доказами як фактичними даними (інформацією) та письмовими доказами, речовими доказами і т. д. як засобами доказування (носії інформації).

Визначено, що докази – це інформація про обставини цивільної справи (юридичні факти), що необхідні для її правильного вирішення.

Позитивним аспектом є те, що після викладки всього ЦПК України в новій редакції у 2017 році з офіційного визначення судових доказів прибрали вказівку «фактичні дані», змінивши її на «дані», оскільки виходила тавтологія: «дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів)...».

Досліджено такі ознаки формальної сторони судових доказів у цивільному процесі: (1) інформація про факти має бути зафіксована на таких засобах доказування, які допускаються чинним цивільним процесуальним законодавством; (2) вказані засоби доказування повинні бути залучені в цивільний процес (до цивільної справи) без порушення закону.

Зроблено висновок про те, що традиційні ознаки судових доказів загалом зводяться до того, що дані ознаки мають відношення до змістовної або формальної сторони судових доказів. Традиційні ознаки змістовної сторони виражаються у тому, що докази виступають інформацією про обставини цивільної справи у формі судження, без якої цивільну справу неможливо вирішити.

Ключові слова: цивільний процес, письмові докази, ознаки судових доказів, зміст судових доказів, доктрина цивільного процесу, засоби доказування.

Вступ. Історія становлення та розвитку інституту письмових доказів у цивільному процесі показала, що даний засіб доказування пройшов тривалий і важкий шлях: від повного замовчування до широкого визнання в якості найбільш популярного засобу доказування. Така зміна ціннісних орієнтирів викликана інтенсивним використанням документообігу в офіційному діловодстві та цивільному обороті. Популярність письмових доказів стає настільки великою, що наразі не можна знайти жодну цивільну справу, де б вони не використовувалися. Мало того, в різноманітних країнах світу формуються окремі види проваджень у цивільному процесі, які базуються на використанні виключно письмової доказової бази, що за чіткістю та безспір-

ністю доведення до суду доказової інформації, дає можливість проводити судові засідання навіть без виклику сторін (наприклад, наказне провадження) [1]. З поширенням цифрових технологій при створенні машинописних документів, значення письмових доказів під час розгляду та вирішення цивільних справ зросло ще більше. Таким чином, сучасне цивільне судочинство немислиме без використання письмових доказів.

Постановка завдання. Саме тому, в умовах істотного поширення письмових доказів та надзвичайно великої їх класифікації, важливо буде визначити правову природу даного правового явища.

Результати дослідження. Визначення правової природи письмових доказів у цивільному

процесі неможливе без визначення співвідношення між судовими доказами та засобами доказування. Якщо аналізувати норми ЦПК України, можна побачити, що доказами є будь-які дані, тобто інформація про юридичні факти, що встановлюється на підставі письмових, речових та електронних доказів, висновків експертів та показань свідків (ст. 76). Очевидно, що законодавче співвідношення між доказами та засобами доказування термінологічно визначено не дуже вдало: обставини справи (факти) «встановлюються» на підставі доказів і фактичні дані «встановлюються» на підставі, наприклад, письмових доказів. Набагато краще було б вжити в останньому випадку термін «містяться», що з очевидністю показувало б співвідношення між доказами як фактичними даними (інформацією) та письмовими доказами, речовими доказами і т.д. як засобами доказування (носії інформації). До речі, про засоби доказування законодавець говорить у ст. 78 ЦПК України, коли описує допустимість доказів. Вцілому, співвідношення між доказами та засобами доказування виглядає як співвідношення між змістом та формою відповідно, де одне існувати без іншого не може. Ось чому, Т. В. Сахнова, вказала: «розуміння судового доказу як діалектичної єдності змісту та форми відповідає змісту процесуального закону; ... згодом дана концепція отримала загальне визнання та знайшла відображення в сучасних підручниках та не потребує додаткової аргументації» [2, с. 53]. Вперше такий підхід обґрунтував П.П. Гуреєв [3, с. 58]. Як обґрунтовано стверджує М.К. Треушніков, «одним словом «докази» позначаються дві різноманітні сторони (мається на увазі «зміст» та «процесуальна форма» – Авт.) судових доказів» [4, с. 78].

Сутність письмових доказів не можливо розкрити у відриві від сутності судових доказів взагалі, характеристика яких допоможе розкрити загальні ознаки та функції, притаманні письмовим доказам.

Ознаки, які характеризують судові докази цивільного судочинства в доктрині цивільного процесу вивчаються вже настільки давно, що можна говорити про існування стійкої системи таких ознак. Хоча, звичайно, кожен із авторів, який їх аналізує, намагається привносити у вказану систему загальних ознак судових доказів, своє авторське, оригінальне бачення, що зумовлює виокремлення, поряд з вже існуючими загальними ознаками, додаткові ознаки які, на думку автора дослідження, теж характеризують

судові докази вцілому. Саме тому, вважаємо, що загальні ознаки судових доказів цивільного процесу, спокійно можна поділити на дві групи: традиційні (класичні) та не традиційні (не класичні). Власне наше дослідження спрямоване саме на аналіз традиційних (класичних) ознак судових доказів.

Традиційні ознаки судових доказів – це такі ознаки, що визнаються, як правило, всіма науковцями. Їх приналежність до числа тих ознак, які дають можливість розкрити сутність судових доказів, зазвичай, науковцями не оспорується. Визнання традиційних ознак судових доказів може бути настільки високим, що інформація по них розглядається на рівні навчальної літератури, оскільки знання щодо них стає аксіоматичним. Окремими формами прояву широкого визнання традиційних ознак судових доказів є їх законодавче закріплення в окремих статтях ЦПК України.

Серед традиційних ознак судових доказів, що виділяють у доктрині цивільного процесу називають таку систему ознак, без яких не існує саме поняття судових доказів. Якщо бодай одну з них викинути, втратиться розуміння сутності судового доказу. А тому традиційні ознаки судових доказів можна також назвати необхідні ознаки, які характеризують незмінні властивості судових доказів. До вказаних ознак відносять три, які стосуються змісту судових доказів та їх процесуальної форми [4, с. 92].

Судові докази – це інформація про факти, без яких неможливо вирішити цивільну справу. Дана ознака судових доказів стосується їх змісту та направлена на розкриття внутрішньої, логічної сторони судових доказів. Вона чітко впливає із самого визначення судових доказів, що дається в ст. 76 ЦПК України : «доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів)... та інших обставин...». Дану ознаку називають належність судових доказів, оскільки вона виводиться через співставлення двох об'єктів: предмету доказування та судового доказу, де відношення судового доказу до справи визначається його властивістю підтверджувати ті юридичні факти, які включені до предмету доказування. Саме у цьому і проявляється логічний аспект судового доказу: співставлення судового доказу з фактами предмету доказування відбувається з використанням законів логічного мислення. Мало того, взаємозв'язок доказів та фактів предмету доказування є закономірний, що показує чому саме відбувається використання

доказів для підтвердження фактів предмету доказування: докази відображають інформацію про певний об'єкт матеріального світу.

Ознака, яка характеризує судові докази зі змістовної сторони у навчальних підручниках, наукових монографіях може ділитися на декілька ознак для виокремлення властивостей судових доказів, які цією ознакою охоплюються. Зокрема, А. С. Зеленяк, аналізуючи ознаки судових доказів, які використовуються в цивільному судочинстві, ділить їх на дві групи, де на перше місце ставить змістовно-логічні ознаки судових доказів. Серед останніх він виділяє три ознаки: доказ – це інформація (1), яка виступає актом думки (2) та стосується фактів, які мають значення для правильного вирішення цивільної справи (3) [6, с. 50-51]. В. В. Ярков вказує, що докази – це інформація про факти і докази зв'язані з предметом доказування [7, с. 218-219]. Т. М. Карнаух та Р. Ю. Ханік-Посполітак також дану ознаку судових доказів у цивільному процесі дроблять на наступні ознаки: докази – це не факти, не обставини, а фактичні дані, відомості про факти; докази – це будь-які фактичні дані; докази – це такі фактичні дані, які вказують на наявність або відсутність фактів підстав позову або заперечення проти позову, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [8, с. 185].

Указані уточнюючі характеристики змістовної сторони судових доказів цивільного судочинства важливі, але загалом, вони не виходять за рамки такої ознаки: докази – це інформація про обставини цивільної справи (юридичні факти), що необхідні для її правильного вирішення. Вищевказана деталізація цієї ознаки, на нашу думку, необхідно, оскільки вона дає можливість більш краще її пізнати та акцентує увагу на принципових властивостях судових доказів як об'єктів наукового пізнання. Наприклад, важливо усвідомлювати, що у більшості випадків інформація, яка виступає змістом судових доказів, з'являється в результаті процесу мислення людини, тобто виступає судженням, актом думки. Ось чому, варто чітко виділяти не одну, а ряд традиційних ознак судових доказів, які пов'язані з її змістом і показувати її окремий взаємозв'язок зі змістовною стороною судового доказу.

Докази – це інформація про факти. Дана ознака безпосередньо показує на таку властивість судових доказів як здатність накопичувати знання про те, що відбувалося у минулому. Юридичні дії та події не проходять безслідно,

а залишають свій відбиток саме на тому, що ми загалом і називаємо судові докази.

Докази – це інформація про факти, без яких неможливо вирішити цивільну справу. Дана ознака показує, що доказ є «предметний» у змістовному плані. Нас цікавить не будь-яка інформація про факти, а тільки та, що необхідна для вирішення цивільної справи, наприклад, заявленого позову та заперечень проти нього. Чому ще з радянських часів критикується легальне визначення судових доказів, яке давалося в ЦПК УРСР 1963 року та перейшло до сучасного ЦПК України 2004 року: «доказами є будь-які дані...» (ст. 27 ЦПК УРСР та ч. 1 ст. 76 ЦПК України). Словосполучення «будь-які» явно заперечується вказівкою на те, що ці «дані» мають бути пов'язані з обставинами, які мають значення для вирішення справи. Скоріш за все законодавець мав на увазі, що дані можуть бути отримані з будь-яких джерел, які перераховані законом. А тому вони для суду при їх оцінці всі є рівними. Але і в такому разі «будь-які» не узгоджується із тим, що джерела інформації перераховані в законі. Варто похвально поставитися, що після викладки всього ЦПК України в новій редакції у 2017 році з офіційного визначення судових доказів прибрали вказівку «фактичні дані», замінивши її на «дані», оскільки виходила тавтологія: «дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів)...»

Докази – це є акт людської думки. Дана вказівка, на наш погляд, доволі істотно доповнює попередні дві ознаки, оскільки показує характер інформації про факти: дана інформація пройшла обробку людською свідомістю. Особливістю такої обробки є те, що вона відбулася на етапі формування інформації про факти. Зокрема, у пам'яті людини фіксується те, що вона раніше побачила, але у вигляді суджень, що виступають формою мислення (наприклад, показання свідка що-небудь стверджують або заперечують). Інший приклад: вже сформована думка людини переноситься на лист паперу (письмові докази). Але це не настільки універсальна ознака як може здатися на перший погляд. Якщо виходити з тих засобів доказування, що допускає чинне цивільне процесуальне законодавство, то тільки чотири з них можуть з впевненістю вказувати на присутність людського фактору при формуванні інформації про факти, без яких неможливе правильне вирішення справи: показання свідків, висновки судового експерта, письмові докази та електро-

нні докази. Щодо речових доказів, деякі їх різновиди можуть містити акт людської думки, але переважна більшість – ні [9, с. 38-41].

Таким чином, змістовна сторона всіх судових доказів, у тому числі й письмових, характеризується вищевказаними трьома ознаками, без розуміння яких адекватно пізнати властивості доказів неможливо.

Поряд із змістовною стороною судових доказів у цивільному процесі виділяють так звану формальну сторону або формальний бік судових доказів.

Змістовна сторона судових доказів показує, що перед нами є нематеріальний об'єкт, яким по своїй природі є інформація. Але дана інформація повинна певним чином об'єктивуватися щоби її можна було пізнати. Тим більше, що характер формування такої інформації за участі людської свідомості зобов'язує її яким-небудь чином виразитися ззовні інакше до неї не буде доступу.

Традиційно до ознак формальної сторони судових доказів у цивільному процесі зводять дві ознаки: інформація про факти має бути зафіксована на таких засобах доказування, які допускаються чинним цивільним процесуальним законодавством; вказані засоби доказування повинні бути залучені в цивільний процес (до цивільної справи) без порушення закону. Зокрема, перша з вказаних ознак чітко виписана у двох статтях ЦПК України: «Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків» (ч. 2 ст. 76); «обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування» (ч. 2 ст. 78 ЦПК України). Друга ознака формальної сторони судових доказів передбачена ч. 1 ст. 78 ЦПК України: «суд не бере до уваги докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом».

Особливістю усіх ознак формальної сторони судових доказів є те, що вони у деякій мірі протиставляються змістовним ознакам судових доказів, так як закони мислення наперед не ставлять ніяких меж у використанні доказів під час пізнання явищ дійсності [6, с. 52].

Говорячи про ознаки формальної сторони судових доказів, В.І. Тертишніков вказує, що слід розмежовувати зовнішню форму фактичних даних, під якою розуміють зовнішній вияв змісту в формі пояснення сторін, третіх осіб, показання свідків, письмових, речових доказів

і висновків експерта. Однак за цих умов зовнішню форму вияву фактичних даних не можна вважати процесуальною формою, якою є не зовнішня, а внутрішня форма, тобто внутрішня організація змісту. Тому під процесуальною формою частіше за все і розуміють певний визначений законом процесуальний порядок. Саме при такому підході і слід вказувати, що процесуальна форма передбачає і перелік засобів доказування, їх зовнішніх форм і порядок їх залучення у процес, і певний порядок їх дослідження та оцінки. Саме при такому підході не можна стверджувати, що зовнішня форма доказів знаходиться за межами доказів. Таким чином, зовнішня форма доказів, їх джерела, відокремлюються вказаним автором від їх внутрішньої форми, процесуальної форми, чого, як видається, робити не можна [10, с. 79]. На нашу думку, взагалі виділення «внутрішньої форми» та «зовнішньої форми» судових доказів не зовсім доречно. Інформація може проявлятися себе по різному, але та інформація, що міститься в судових доказах, априорі обмежена цивільним процесуальним законодавством певним переліком форм вияву такої інформації.

Вказані ознаки формальної сторони вважаються традиційними ознаками, так як вони визнаються абсолютною більшістю науковців та детально виписуються у підручниках чи посібниках з цивільного процесу [11, с. 126].

Висновки. Отже, традиційні ознаки судових доказів загалом зводяться до того, що дані ознаки мають відношення до змістовної або формальної сторони судових доказів. Традиційні ознаки змістовної сторони виражаються у тому, що докази виступають інформацією про обставини цивільної справи у формі судження, без якої цивільну справу неможливо вирішити. Традиційні ознаки формальної сторони судових доказів зводяться до того, що інформація про обставини справи міститься у таких засобах доказування, які передбачені цивільним процесуальним законодавством та які залучаються до справи без порушення встановленого законом порядку. Вказані ознаки за своєю суттю можна знайти в роботі будь-якого науковця, який займається проблемою сутності судових доказів у цивільному процесі. Це є той мінімальний набір ознак судових доказів, що не викликає наукових дискусій, оскільки вони мають законодавче підкріплення або логічно випливають із розуміння сутності судових доказів.

Список використаних джерел:

1. Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 груд. 2011 р. № 14 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0014740-11>.
2. Сахнова Т. В. Регламентация доказательств и доказывания в гражданском процессе (К разработке нового ГПК Российской Федерации). *Государство и право*. 1993. №7. С. 52-60.
3. Гуреев П. П. О понятии судебных доказательств в советском гражданском процессе. *Советское государство и право*. 1966. № 8. С. 55-67.
4. Треушников М. К. Судебные доказательства. Москва: Городец, 2004. 272 с.
5. Феннич В. П. Цивільний процес: Конспект лекцій. Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво Закарпатського державного університету, 2005. Частина 1. С. 92.
6. Зеленьяк А. Содержательно-логические и формальные признаки судебных доказательств гражданского процесса. *Закон и жизнь*. 2014. № 6/3 (270). С. 50-54.
7. Гражданский процесс: учебник [Д. Б. Абушенко, В. П. Воложанин, С. К. Загайнова, К. И. Комиссаров и др.]; Отв. ред. В. В. Ярков. [5-е изд., перераб. и доп.]. Москва: Волтерс Клувер, 2004. С. 218-219.
8. Карнаух Т. М., Ханик-Посполітак Р. Ю. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник. Київ: Юстиніан, 2011. 399 с.
9. Зеленьяк А. С. Спеціальні ознаки речових доказів у цивільному процесі. *Адвокат*. 2014. №4. С. 38-41.
10. Тертишников В. Докази як інструмент судового доказування у цивільному судочинстві. *Право України*. 2011. №10. С. 77-88.
11. Сенік С.В., Лемик Р.Я. Цивільне процесуальне право: навч. посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 424 с.

Boichuk R. V. Characteristics of judicial evidence within the framework of the doctrine of civil proceedings

Writing evidence allows the court to establish the presence or absence of circumstances (facts) that substantiate the claims and objections of the parties to the case, as well as other circumstances that are relevant to the resolution of the case. Understanding their characteristics is crucial for ensuring their propriety, admissibility, credibility and sufficiency.

This article emphasizes that the legislative correlation between evidence and means of proof is not very well defined terminologically: the circumstances of the case (facts) are «established» on the basis of evidence, and factual data is «established» on the basis of, for example, writing evidence. Using the term «contained» in the latter case would be much better, as it would clearly show the relationship between evidence as factual data (information) and writing evidence, material evidence, etc. as means of proof (information carriers).

It is defined that evidence is information about the circumstances of a civil case (legal facts) that are necessary for its proper resolution.

A positive aspect is that after the full text of the Civil Procedure Code of Ukraine was presented in a new edition in 2017, the official definition of judicial evidence removed the reference to «factual data» and replaced it with «data» as the previous definition resulted in tautology: «data on the basis of which the court establishes the presence or absence of circumstances (facts)...».

The following characteristics of the formal aspect of evidentiary proof in civil proceedings have been studied: (1) information about facts must be recorded on means of proof that are permitted by the current civil procedural legislation; (2) these means of proof should be brought into the civil proceeding (into the civil case) without violating the law.

It has been concluded that the traditional features of judicial evidence generally boil down to the fact that these features relate to the substantive or formal aspect of judicial evidence. The traditional features of the substantive aspect are expressed in the fact that evidence represents information about the circumstances of a civil case in the form of a judgment, without which it would be impossible to resolve a civil case.

Key words: *civil proceedings, written evidence, the characteristics of court evidence, content of written evidence, doctrine of civil proceedings, means of proof.*